

על הסתרה ועל פועלי הסתרה במקרא: עיון סמנטי ותחבירי (עם היבטים פרשניים)

1. פועלי גרימת שינוי מקום ופועלי הסתרה

פועלי ההסתרה נכללים בפועלי גרימת שינוי המקום. פועלי גרימת שינוי המקום, כמו הפועל שָׁם, מציינים גרימה של הימצאות סטאטית במקום (גרימת לוקטיביות).¹ בכמה מאמרים מציג רובינשטיין² את המסגרת הסמנטית של פועלי גרימת שינוי המקום על ידי סמלים המשמשים בשיטת הסמנטיקה הגנרטיבית: א 'גרם' ('התהווה' (ב 'ב' ג)).³ לפי מסגרת זו משתתף א גורם לשינוי במקומו של משתתף ב בכך שהוא שם אותו במקום ג.

רובינשטיין (תשמ"ב, 1, עמ' 63–65) מאפיין את פועלי ההסתרה החביא, הסתיר והעלים, כגון במשפט "דוד החביא את הספר ממשה בארון", כפעלים המסמנים שתי גרימות: בנוסף לגרימת שינוי המקום הם מסמנים גם גרימת אי-ידיעה של גורם אחר על אודות המקום. בפעולת ההסתרה המשתתף המסתיר גורם לשינוי במקומו של דבר כלשהו, וכן לכך שגורם אחר לא ידע על מקום זה. למשל, במשפט דלעיל, בפעולת הנחת הספר בארון דוד גורם לשינוי במקום הספר ולא-ידיעה של משה על

* ראשיתו של מאמר זה בעיון קודם בפועלי ההסתרה במקרא, שהוצג במסגרת עבודה בקורס בתחביר לשון המקרא, אשר ניתן על ידי פרופ' מאיה פרוכטמן באוניברסיטת בר-אילן. אני מודה לפרופ' פרוכטמן על הצעת הנושא הזה למחקר ועל ההערות החשובות והמועילות שהעירה לי בעת קריאת העבודה ובעת קריאת המאמר.

1. על פועלי גרימת שינוי המקום ראה רובינשטיין, תשמ"ב, 2, עמ' 349. על פעלים המציינים גרימת לוקטיביות סימטרית ולא סימטרית ראה רובינשטיין, 1976; בורוכובסקי, תשמ"ח; בורוכובסקי, תשס"א, עמ' 75, 79–80. על חלוקת פועלי המקום לפועלי מקום סטאטיים (פועלי מנוחה) ולפועלי מקום דינאמיים (פועלי תנועה) ראה צדקה, תשל"ח, עמ' 71–72. על שימושם של פועלי תנועה ופועלי תנוחה לציון דרגות שונות של פעילות בשירת הילדים ראה ברוך ופרוכטמן, תשמ"ב, עמ' 84–93.

2. ראה למשל רובינשטיין, 1976; תשל"ט, עמ' 6; תש"ס, עמ' 19; תשמ"ב, עמ' 349–350; תש"ן, עמ' 4–5.

3. על הפרופוזיציה המורכבת של המקום ראה בורוכובסקי, תשס"א, עמ' 43–44.

אודות מקום זה. רובינשטיין מבהיר ששתי הגרימות הללו – גרימת שינוי המקום וגרימת אי-הידיעה – אינן בעלות מעמד שווה. גרימת שינוי המקום היא האמצעי לגרימת אי-הידיעה, כמו שעולה בכירור מן הפרפראזה שהוא מציג עבור המשפט דלעיל: "דוד החביא את הספר ממש בארון" – 'דוד גרם בכך שהוא שם את הספר במקום כלשהו שמישהו לא ידע את מקומו של הספר'. במסגרת הסמנטית שרובינשטיין מציג עבור פועלי ההסתרה מתבטא היחס שבין שתי הגרימות כלהלן: א 'גרם' (א 'גרם' (ב 'ב' (ג) 'גרם' ('לא' (ד 'דע' (היכן ב)).⁴ הגרימה הראשונה, גרימת שינוי המקום – א 'גרם' (ב 'ב' (ג)), היא האמצעי לגרימה השנייה, גרימת אי-הידיעה – ('לא' (ד 'דע' (היכן ב)).

ווילר (1995, עמ' 517–520) מכלילה במבנה הקונסטואלי של פועלי החיפוש (search) והניתוח (analyze) את מטרת הפעולה (purpositivity) ואת הכוונה (intentionality) של מבצע הפעולה.⁵ כשם שבפעולות החיפוש והניתוח מבצע הפעולה עוסק במכוון בפעולה כדי להגיע למטרה, כך גם מבצע פעולת ההסתרה. אלא שבשונה מן הפעולות הראשונות, שבהן המבצע מתכוון לגרום לידיעה שלו עצמו, בפעולת ההסתרה הוא מתכוון לגרום לאי-ידיעה של אדם אחר.

במסגרת הסמנטית של פועלי ההסתרה נכללים ארבעת המשתתפים הממלאים את התפקידים התמאטיים (Thematic Roles)⁶ כדלהלן:

- א – אג'נט (Agent)
- ב – תימה (Theme)
- ג – מקום (Locative)
- ד – חוֹנֵה (Experiencer)

4. בורוכובסקי, תשס"א, עמ' 56 הערה 86, מציגה מסגרת סמנטית שונה עבור הפועל החביא, שבו היא דנה בהערה: א 'גרם' ('התהווה' ('לא' ('ל' ג (היכן ב)). משתתף ג שבמסגרת זו מקביל למשתתף ד שבמסגרת של רובינשטיין. במסגרת של בורוכובסקי יש ייצוג למשתתף ג שבמסגרת של רובינשטיין באמצעות "היכן". גרימת אי הידיעה – ('לא' (ד 'דע')) – שבמסגרת של רובינשטיין נעדרת מן המסגרת של בורוכובסקי, ומשתתף ד נחשב בה כמקבל הפעולה, בשונה מתפיסתו במאמר זה כחוֹנֵה.
5. ווילר (1995, שם) מראה שמרכיב מטרת הפעולה יכול להתממש תחבירית בצירוף תכלית, כגון (in order) to – ("צ"ש ח"פ/ניתח... כדי..."), ושמרכיב הכוונה מביא למגבלה על הופעת צירופים כגון intentionally או unintentionally. משפט כגון "צ"ש ח"פ/ניתח... ככוונה" נתפס כלא קביל משום שהצירוף בכוונה עודף בו, ומשפט כגון "צ"ש ח"פ/ניתח... ללא כוונה" נתפס כחריג כי הצירוף ללא כוונה סותר את מרכיב הכוונה.
6. שמות התפקידים התמאטיים המשמשים במאמר זה לקוחים מתורת התפקידים התמאטיים שפיתחו פולי וון ולין (1984), ג'קנדרוף (1987), דאוטי (1991) ואחרים. שניים משמות התפקידים התמאטיים במאמר אינם זהים למונחים המשמשים את בורוכובסקי (תשס"א, עמ' 47–54, 56–57) אך מקבילים להם: "אג'נט" מכונה "גורם" אצל בורוכובסקי, ו"תמה" מכונה

שלושת המשתתפים הראשונים נכללים גם במסגרת הסמנטית הכללית של פועלי גרימת שינוי המקום שהוצגה לעיל: א, האג'נט, יוזם את פעולת ההסתרה; ב, התמה, הוא האובייקט שמקומו משתנה עקב פעולת ההסתרה; ג, המקום, הוא מקומה של התמה, כלומר מקום ההסתרה. המשתתף הרביעי אינו מופיע במסגרת הסמנטית של פועלי גרימת המקום, אלא הוא ייחודי לפועלי ההסתרה. הוא ממלא את תפקיד החוזה, כלומר הגורם שהאג'נט רוצה למנוע ממנו ידיעה על מקומה של התמה.⁸ אפשר, אם כן, להגדיר את פעולת ההסתרה כפעולה שבה מישוהו שם דבר מה במקום כלשהו, ומונע על ידי כך ממישהו אחר לדעת את המקום. המסגרת הסמנטית מבחירה את השוני בין פועלי ההסתרה לפעילים קרובים להם, אך שונים מהם באחת מן הבחינות הכלולות במסגרת הסמנטית,⁹ כגון פועלי הלבשה, המציינים גרימת שינוי מקום אך לא גרימת אי-ידיעה.¹⁰

2. הבעת ההסתרה לסוגיה על ידי פועלי ההסתרה שבמקרא

רובינשטיין (תשמ"ב) מציג את הפעילים החביא, הסתיר והעלים בעברית החדשה כפעילים בעלי מסגרת סמנטית משותפת, ואינו מבחין ביניהם. במאמר זה ייבחנו שימושיהם הספציפיים של פועלי ההסתרה השונים במקרא להבעת ההסתרה לסוגיה.

- אצלה "מושפע". המונחים בספרה של בורוכובסקי מתבססים על תורת היחסות הסמנטיות (Semantic Cases) של פילמור, 1968.
7. על היחסה הסמנטית של משתתף א ראה למשל צדקה, תשל"ח, עמ' 59-65.
 8. על האפשרות לראות את משתתף ד כממלא את התפקיד התמאטי של מקבל הפעולה, המצוינת בהערות של בורוכובסקי, ראה הערה 4 לעיל.
 9. המסגרת הסמנטית של פועלי ההסתרה מוציאה מן הדיון במאמר זה פעלים מקראיים שאינם פועלי הסתרה: הפועל ארב, שבהגדרת משמעותו נכללות, בנוסף לשתי הגרימות, גם נסיבות פרגמטיות ספציפיות (אופן ביצוע הפעולה ומטרת הפעולה), המשתקפות בהגדרת משמעות הפועל במילונים, כגון אוצר לשון המקרא ("אדם מסתתר כדי להתנפל על פלוני או על מקום פלוני") ובנייה, והפועל כיסה, המציין הסתרה שאין בה המשתתפים הצפויים של פועלי ההסתרה – האג'נט הוא איבר או בעל חיים ולא האג'נט האנושי או האלוהי הצפוי (כגון "החלב המכסה את הקרב" – ויקרא ג, ג; "ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים" – שמות ח, ב).
 10. גם אם אפשר לטעון כי בפעולת הלבשה של בגד על הגוף מתרחשת גם גרימת אי-ידיעה של גורם האמור לא לראות את גוף האדם, ברור שאין כוונה מפורשת לגרום לאי-ידיעה באמצעות פעולה זו. לכן לא נמצא בפועלי הלבשה את המימוש השקוף של המסגרת הסמנטית והתחבירית של פועלי ההסתרה, כגון "האיש לבש את הבגד מחברו". על פועלי הלבשה והפשיטה ראה גם רובינשטיין, תשל"ט, עמ' 16-17.

פועלי ההסתרה הראשיים במקרא נגזרים מארבעה שורשים: סת"ר, חב"א/י, טמ"ן וצפ"ן. משורשים אלה נגזרים פעלים בבניינים שונים: פעלים גורמים (הסתיר, סיתר,¹¹ החביא, טמן, הטמין,¹² צפן והצפין), פעלים סבילים (הוחבא, טמון ונצפן) ופעלים חוזרים (נסתר, הסתתר, נחבא, התחבא, חובא, חבא ונטמן).¹³

העיון בהיקריותיהם של פועלי ההסתרה במקרא מראה כי פעולת ההסתרה שבמקרא כוללת סוגים שונים של פעולות: הסתרה מוחשית של אדם או של דומם מפני אדם, הסתרת אדם על ידי ה', הסתרת אדם מפני ה', הסתרת מופשט והסתרת פנים.¹⁴ העיון בפועלי ההסתרה במקרא כולל רק פעלים המציינים לפחות בחלק מהיקריותיהם במקרא פעולת הסתרה מוחשית.¹⁵

הדיון בפועלי ההסתרה במקרא כולל 158 היקריות של הפעלים, ללא תשע היקריות בפסוקים שבהם נמצאו קשיים פרשניים, המכבידים על שיוך הפעלים למסגרת הסמנטית והתחבירית. עיון נפרד מיוחד להן בסעיף 4.2 להלן.¹⁶

בתת-הסעיפים הבאים יתוארו נסיבות ההסתרה לסוגיה, ויוצגו שימושי הפעלים תוך הדגמתם מהיקריותיהם.

11. לשורש סת"ר יש היקרות אחת בלבד בבניין פעיל, ולפי כ"י-יהודה שימושו זהה לשימושו של בניין הפעיל.
12. לשורש טמ"ן יש שתי היקריות בלבד בבניין הפעיל, שתיהן מפסוק אחד (מלכים ב ז, ח), ובשתייהן הכתיב של הפועל הוא ללא יו"ד (נִטְמָנוּ), והמבנה העיצורי של הפועל מקביל למבנה הפועל בבניין קל. למעשה מדובר בשימוש זהה של בניין הפעיל לשימוש הרווח בבניין קל. וראה בעניין זה את דבריו של מורשת, תשל"ז, עמ' 258.
13. בעיון זה נבחנות רק היקריותיהם של פעלים המשמשים כנשואי המשפטים שבהם הם מופיעים, ולא היקריות של נגזרים לא-פועליים משורשים אלה או של צורות פועליות שאינן משמשות כנשואי משפטים, כגון בחבא (דניאל י, ז), נסתרות (תהלים יט, יג), הסִתֵּר (דברים לא, יח; ישעיהו נז, יז; משלי כה, ב), צִפְנִיָה (משלי כז, טז), טמון (איוב ג, טז). במאמרו של בלנטיין (1980) מתואר השדה הסמנטי של השורשים המציינים הסתרה במקרא, ולא רק של הפעלים.
14. בלנטיין (1980) מבחין בין שלושה סוגי הסתרה, שחלקם כולל תת-סוגים: (1) הסתרה המתקשרת לה' (הסתרה שבה ה' מסתיר מישהו, משהו או את עצמו; הסתרה שבה משהו או מישהו מסתתר מה'; והסתרה של דבר השייך לה'); (2) הסתרה המתקשרת לאדם (אדם מסתתר או מוסתר; אדם מסתיר משהו או מישהו); (3) הסתרה המתקשרת לאובייקט דומם. בלנטיין מראה כי לעתים ניתן לקשר מילה ליותר מאחד מן הסוגים הללו, למשל בהיקריות המתארות הסתרת אדם מפני ה', שאפשר לשייכן להסתרה המתקשרת לה' או להסתרה המתקשרת לאדם. הוא סבור כי את מקרי הביניים הללו יש לשייך להסתרה מן הסוג הראשון, ומבהיר כי ההבחנה היא למעשה בין הסתרה המתקשרת לה' ובין הסתרה ברמה אנושית.
15. אי לכך אין נכללים במאמר זה הפעלים מן השורשים כח"ד ועל"ם, המציינים הסתרה מופשטת בלבד (כגון "וכל דבר לא יִפְחַד מִן הַמֶּלֶךְ" – שמואל ב יח, יג, ו"ה' העלים ממני ולא הגיד ליי" – מלכים ב ד, כז). פעלים אלה נכללים במאמרו של בלנטיין, 1980, עמ' 137.
16. וראה התייחסויות לחלק מהן גם בהערות 21, 24 ו-40 להלן.

2.1 הסתרה או הסתתרות מפני אדם

בפעולת הסתרה מפני אדם נכללות הסתרת דומם על ידי אדם וכן הסתרה או הסתתרות של אדם מפני אדם אחר.

הסתרת דומם מובעת בעיקר על ידי טמ"ן. בכמחצית מהיקריותיו (12 היקריות) טמ"ן מציין הסתרת דומם בעל ערך, כגון הסתרת חפצי עבודה זרה על ידי יעקב בשל האיטור ליהנות מהם (1), הסתרה סמלית של אזור (2) ושל אבנים (3) על ידי ירמיהו, הסתרת כסף ואדרת שער על ידי עכן (4) והסתרת שלל ממחנה ארם על ידי המצורעים (5):

1. ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר [...] ואת הנזמים [...] ויטמן אתם יעקב תחת האלה אשר עם שכם (בראשית לה, ד).
2. קח את האזור [...] וקום לך פרתה וטמנהו שם בנזיק הסלע (ירמיהו יג, ד).
3. קח בידך אבנים גדולות וטמנתם במלט במלפן אשר בפתח בית פרעה בתחפנחס לעיני אנשים יהודים (ירמיהו מג, ט).
4. ואראה [וארא – ק'] בשלל אדרת [...] ומאתים שקלים כסף ולשון זהב [...] ואחזרם ואקחם והנם טמונים בארץ בתוך האהלי והכסף תחתיה (יהושע ז, כא).
5. ויבאו המצרעים [...] אל אהל אחד [...] וישאו משם כסף וזהב ובגדים וילכו ויטמנו (מלכים ב ז, ח).

לפועל טמן יש שתי היקריות מקבילות במשל לעצלות מספר משלי, שבו מתוארת הסתרת איבר גוף, יד, בתוך "צלחת", שהיא כלי בישול או בית החיק:

6. טמן עצל ידו בצלחת גם אל פיהו לא ישיבנה (משלי יט, כד).
7. טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו (משלי כו, טו).

גם הפועל הסתיר מציין הסתרת איבר גוף – הסתרת פניו של אדם בידיו לצורך התגוננות מפני גורם מאיים, כגון הסתרת פני משה לצורך התגוננות מפני האש הנגלית אליו מתוך הסנה:¹⁷

8. ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים (שמות ג, ו).

בתשע היקריות (שבע מהן מספר תהלים) טמן מציין הסתרת דומם מאופיין – הסתרת מלכודת לצדיק על ידי אויב הרוצה ללכדו, בדומה לצייד הטומן מלכודת לחיה בתוך האדמה, כגון:

9. כי כרו שיחה [שוחה – ק'] ללכדני ופחים טמנו לרגלי יח, (כב).

17. כך גם בשתי היקריות נוספות: "פני לא הסתרתו מכלמות ולק" (ישעיהו נ, ו), "נבזה וחדל אישים [...] וכמסתור פנים ממנו" (ישעיהו נג, ג). בלנטיין (1980, עמ' 146) סבור כי רק בהיקרות דלעיל מדובר בפניו של אדם, ושבתתי ההיקריות האחרונות יש ספק לגבי השימוש.

10. טבעו גוים בשחת עשו ברשת זו טמנו נלכדה רגלם (תהלים ט, טז).
 11. טמנו גאים פח לי וחבלים פרשו רשת ליד מעגל מקשים שתו לי סלה (תהלים קמ, ו).

הסתרת אדם או הסתרות אדם מובעת בעיקר על ידי השורשים חב"א/י וסת"ר. כרוב ההיקריות הסתרת האדם או הסתרותו נועדה להצילו מגורם המאיים על חייו, כגון הסתרת הנביאים מפני איזבל (12), הסתרות חמשת מלכי האמורי מפני עם ישראל (13), הסתרות דוד מפני שאול (14-15), הסתרת יואש מפני עתליהו (16) והסתרת משה בשל האיום על חיי הבנים הנולדים (17-18):

12. ויקח עבדיהו מאה נבאים ויחביאם חמשים איש במערה וכלכלם לחם ומים (מלכים א יח, ד).

13. וינסו חמשת המלכים האלה ויחבאו במערה במקדה (יהושע י, טז).

14. ויגד יהונתן לדוד לאמר: מבקש שאול להמיתך ועתה השמר נא בבקר וישבת בסתר ונחבאת (שמואל א יט, ב).

15. ויעלו זפים אל שאול [...] הלוא דוד מסתתר עמנו במצדות בחרשה בגבעת החכילה אשר מימין הישימון (שמואל א כג, יט).

16. ותקח יהושבעת בת המלך את יואש בן אחזיהו ותגנב [...] ותתן אתו ואת מינקתו בחדר המטות ותסתירהו יהושבעת [...] מפני עתליהו (דברי הימים ב כב, יא).

17. ותהר האשה ותלד בן ותרא אתו כי טוב הוא ותצפנהו שלשה ירחים (שמות ב, ב).

18. ולא יכלה עוד הצפינו ותקח לו תבת גמא (שמות ב, ג).

צפן מציין בארבע היקריות הסתרות אדם מאופיינת – הסתרות רשע האורב לצדיק כדי להרגו, כגון:

19. אם יאמרו לכה אתנו נארבה לדם נצפנה לנקי חנם (משלי א, יא).

בדיקת הקשרים המתארים הסתרה או הסתרות מפני אדם וכוללים מספר פועלי הסתרה עשויה לחזק מגמות שנמצאו בשימושי הפעלים להבעת הסתרה מסוג זה. בהקשר אחד מתוארת הסתרת אדם – סיפור הסתרת המרגלים על ידי רחב לצורך הצלתם מידי שליחי מלך יריחו. בהקשר זה מופיעים שלושה שורשים – צפ"ן, טמ"ן וחב"א/י:

20. ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו (יהושע ב, ד).

21. והיא העלתם הגגה ותטמנם בפשתי העץ הערכות לה על הגג (יהושע ב, ו).

22. ותאמר להם: ההרה לכו [...] ונחבתם שמה שלשת ימים עד שוב הרדפים ואחר תלכו לדרככם (יהושע ב, טז).

23. רק רחב הזונה תחיה [...] כי החבאתה את המלאכים אשר שלחנו (יהושע ו, יז).

24. ואת רחב הזונה ואת [...] החיה יהושע [...] כי החביאה את המלאכים אשר שלח יהושע לרגל את יריחו (יהושע ו, כה).

בהצגת העובדה הכללית של הסתרת המרגלים בבית רחב משמש צפן ללא ציון מקום ההסתרה (20). בתיאור פעולת ההסתרה של המרגלים בתוך פשתים, משמש הפועל טמן (21), המאופיין במקום ההסתרה.¹⁸ בהצעתה של רחב למרגלים למצוא מקום מחבוא מחוץ לביתה משמש חב"א/י (22), המופיע בהמשך בדברי יהושע על המחויבות לרחב (23) ובתיאור ביצוע ההבטחה לרחב (24). בלנטיין (1980, עמ' 141) טוען כי הופעתם של שלושה פועלי הסתרה באותו הקשר לציון סוג דומה של הסתרה עשויה ללמד על חוסר הבחנה סמנטית בין שימושיהם. טענה זו נכונה בחלקה להקשר זה, משום שניתן להעלות שאלות על חלק מהיקריות הפעלים בו, כגון על שימושם של צפן במקום חב"א או סת"ר, הצפויים להופיע בהקשר זה יותר ממנו. עם זה, ניתן למצוא בהקשר זה חיזוק לכמה מגמות שנמצאו בתיאור שימושיהם של הפעלים להבעת הסתרה מפני אדם: השורש הרווח בהקשר זה הוא חב"א, הרווח לציון הסתרת אדם או הסתרתו, וטמ"ן מופיע עם המקום המאופיין שנמצא בהיקריותו האחרות.

2.2 הסתרת אדם הקשורה בה'

בפעולת הסתרת אדם נכללות הסתרת אדם על ידי ה' והסתרת אדם מפני ה'. בפעולה מן הסוג הראשון ה' הוא האג'נט המבצע את ההסתרה, ובפעולה מן הסוג השני ה' הוא הגורם שמפניו מתבצעת ההסתרה.

הסתרת אדם על ידי ה' נועדה להגן עליו מפני גורם מאיים, כגון:

25. שמרני כאישון בת עין בצל כנפיך תסתירני (תהלים יז, ח).

26. ויצוה המלך [...] לקחת את ברוך הספר ואת ירמיהו הנביא ויסת'רם ה' (ירמיהו לו, כו).

27. תסתירני מסוד מרעים מרגשת פ'עלי און (תהלים סד, ג).

18. טמן מופיע עם מקום מאופיין – חומר בעל נפח כדוגמת מלט (3), חול (המצוי "תחת האלה" [1] או "בארץ בתוך האהלי" [4]) ופשתים (21), או חלל כגון "נניק סלע" (2), שלתוכו מוכנס הדומם. גם בשתי ההיקריות של טמן, המציין הסתרת אדם מפני ה', המקום מוחשי: בהיקרות 33 להלן מקום ההסתרה המאופיין הוא "בעפר"; וגם בהיקרות הבאה, שבה המקום אינו ברור ואין הוא המקום המאופיין הבא עם טמן, אפשר להבין שזהו מקום מוחשי כגון חיק האדם: "אם פ'סיתי כאדם פשעי לטמן ב'חפי עוני" (איוב לא, לג).

מתוך שש התקבולות, שבצלעותיהן מופיעים שני פועלי הסתרה, בארבע תקבולות מתוארת הסתרת אדם על ידי ה':¹⁹

28. וישם פי כחרב חדה בצל ידו החביאני,
- וישימני לחץ ברור באשפתו הסתירני (ישעיהו מט, ב).
29. כי יצפנני בספה ביום רעה,
- יסתרני בסתר אהלו בצור ירוממני (תהלים כז, ה).
30. תסתירם בסתר פניך מרכסי איש,
- תצפנם בספה מריב לשונות (תהלים לא, כא).
31. מי יתן בשאול תצפנני,
- תסתירני עד שוב אפך (איוב יד, יג).

בארבע התקבולות הסתיר מופיע כאחד הפעלים המקבילים. הסתיר מציין הסתרת אדם על ידי ה' בהיקריות נוספות שלו. לעומתו, להחביא ולצפן אין היקריות נוספות בשימוש זה שלא בתקבולות. העיון בתקבולות מלמד שלמעשה הסתיר הוא היחיד מבין הפעלים המביע הסתרת אדם על ידי ה' לא רק בתקבולות עם פעלים אחרים.

- הסתרת אדם מפני ה' נובעת מחששו מעונש שיקבל על חטא שחטא, כגון:
32. וישמעו את קול ה' [...] ויתחבא האדם ואשתו מפני ה' אלהים בתוך עץ הגן (בראשית ג, ח).
 33. בוא בצור והטמן בעפר מפני פחד ה' (ישעיהו ב, י).
 34. אם יסתיר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה' (ירמיהו כג, כד).
 35. אין חשך ואין צלמות להסתיר שם פעלי און (איוב לד, כב).
 36. בקשו את ה' כל ענני הארץ [...] אולי תסתרו ביום אף ה' (צפניה ב, ג).
 37. ואין נסתר מחמתו (תהלים יט, ז).

בהקשרים אלה בולט האבסורד שבמחשבתו של האדם כי יוכל להסתיר מפני ה'.

2.3 הסתרת מופשט

הסתרת מופשט מתבצעת בדרך כלל על ידי ה' או על ידי אדם,²⁰ והיא מגוונת בנסיבותיה ובמטרותיה, שחלקן יתואר להלן.

19. בשתי התקבולות האחרות מתוארות הסתרות אדם מפני ה' ("ואם יחבאו בראש הכרמל משם אחפש ולקחתים, ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים משם אצוה את הנחש ונשכם" – עמוס ט, ג; וראה על התחביר בתקבולת זו בסעיף 3 להלן), והסתרת מופשט מפני ה' ("כי עיני על כל דרכיהם לא נסתרו מלפני, ולא נצפן עונם מנגד עיני" – ירמיהו טז, יז). גם בשתי תקבולות אלה, כמו בארבע דלהלן, אחד הפעלים המקבילים הוא מן השורש סת"ר.
20. בהיקרות הבאה המסתיר אינו אדם או ה' אלא מדובר בהסתרת עמל מן האדם על ידי הלילה כדי למנוע ידיעה מן האדם: "כי לא סגר דלתי בטני ויסתר עמל מעיני" (איוב ג, י).

- בהסתרת מופשט נכללת הסתרת מידע מאדם במטרה להרע לו, כגון הסתרת מידע מיהונתן על ידי אביו (38) והסתרת מצוות מאדם על ידי ה' (39):
38. ומדוע יסתיר אבי ממני את הדבר הזה (שמואל א כ, ב).
39. וְאֵנִי בָאֵרֶץ אֶל תִּסְתֵּר מִמֶּנִּי מִצְוֹתֶיךָ (תהלים קיט, יט).
- הסתרת מופשט מפני ה' נתפסת כשלילית כאשר המופשט הוא גורם חיובי, הקשור ליחסים שבין ה' לאדם, כגון בהסתרת מעשיהם הטובים של ישראל מפני ה':
40. למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' ומאלהי משפטי יעבור (ישעיהו מ, כז).
- לעומת זאת, כאשר המופשט הוא שלילי הסתרתו מפני ה' נתפסת כחיובית, כגון הסתרת צרות העם מפני ה':
41. יִשְׁבַּע [...] כִּי נִשְׁכַּחוּ הַצְּרוֹת הַרְאֲשׁוֹנוֹת וְכִי נִסְתְּרוּ מֵעֵינַי (ישעיהו סה, טז).
- בהיקרות הבאה ההסתרה מתבצעת לא מפני אדם או מפני ה' – החכמה מוסתרת מ"עוף השמים", כלומר נשאת לא ידועה:
42. וְנִעְלַמָּה מֵעֵינַי כָּל חַי וּמְעוֹף הַשָּׁמַיִם נִסְתְּרָה (איוב כח, כא).
- השורש צפ"ן, הרווח בציון הסתרת מופשט,²¹ מציין גם הסתרת מופשט מאופיין משני סוגים. מופשט מסוג אחד הוא מצוות המוסתרות על ידי אדם כדי להימנע מחטא,²² כגון:
43. בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך (תהלים קיט, יא).
44. בני שמר אמרי ומצותי תצפן אתך (משלי ז, א).
- מופשט מסוג שני הוא גמול עתידי חיובי או שלילי עבור אדם, המוסתר על ידי ה' כדי לשמור על הגמול לטובת האדם (45) או לרעתו (46), כגון:
45. מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחסים כך נגד בני אדם (תהלים לא, כ).
46. כל ימי רשע הוא מתחולל ומספר שנים נצפנו לעריץ (איוב טו, כ).

21. בהיקרות הבאה נסיבות ההסתרה אינן ברורות, שכן אין ציון מפורש של הדבר המוסתר, שנראה כי נשמט, וכן של מקום ההסתרה: "הדודאים נתנו ריה ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך" (שיר השירים ז, יד). אפשר לפרש שהדבר המוסתר הוא הדודאים, פרי האהבה, או שהוא מופשט הקשור ליחסים שבין ה' לעם, בדומה לשימוש של צפן לציון שמירת מצוות. האפשרות השנייה מתחזקת לאור אופיה של מגילת שיר השירים, הנתפסת כמשל ליחסי ה' ועם ישראל.

22. היל (ראה מילון תיאולוגיה ופרשנות, §7621) מגדיר שימוש זה כמשמעות טכנית של זכירת מצוות ה'.

2.4 הסתרת פנים

הסתרת פנים של ה' מובעת בצירוף הסתיר פנים,²³ שכמחצית מהיקריותיו (11 היקריות = 45.83 אחוז) מצויות בספר תהלים. מקורה של הסתרת הפנים המופשטת של ה' הוא פעולת הסתרת הפנים המוחשית של פניו של אדם בידיו, המובעת על ידי הסתיר בשלוש היקריות, כדוגמת היקרות 8 לעיל. הסתרת פנים של ה' מן העם או מן האדם מבטאת הסרת השגחה,²⁴ כגון:

47. על אשר מעלו בי ואסתר פני מהם ואתנם ביד צריהם ויפלו בחרב פלם (יחזקאל לט, כג).
 48. אז יזעקו אל ה' ולא יענה אותם ויסתיר פניו מהם בעת ההיא כאשר הרעו מעלליהם (מיכה ג, ד).
 49. עד אנה ה' תשכחני נצח עד אנה תסתיר את פניך ממני (תהלים יג, ב).
 50. כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ולא הסתיר פניו ממנו ובשועו אליו שמעו (תהלים כב, כה).
 51. מהר ענני כלתה רוחי אל תסתיר פניך ממני ונמשלתי עם ירדי בור (תהלים קמג, ז).

הסתרת הפנים באה בעקבות חטאו של העם או של האדם, כגון "על אשר מעלו בי" (47) ו"כאשר הרעו מעלליהם" (48). בחלק מן ההיקריות מצוינות תוצאותיה השליליות של הסתרת הפנים, כגון "ואתנם ביד צריהם ויפלו בחרב כלם" (47) ו"ונמשלתי עם ירדי בור" (51). פעולת הסתרת הפנים מתפרשת גם באמצעות פעלים מקבילים המופיעים בתקבולות נרדפות, כגון "ולא יענה אותם ויסתיר פניו מהם" (48) ו"עד אנה תשכחני נצח עד אנה תסתיר את פניך ממני" (49), וכן באמצעות פעלים מנוגדים המופיעים בתקבולות ניגודיות, כגון "ולא הסתיר פניו ממנו ובשועו אליו שמעו" (50). (בלנטיין (1980, עמ' 146–153), המקדיש לצירוף הסתיר פנים חלק

23. לפי "דעת מקרא", הכיטוי החיובי המנוגד לו הוא הארת פנים, כגון במדבר ו, כה; תהלים לא, יז; סז, ב; פ, כ.
 24. בשונה מן ההיקריות שבהן מתוארת הסתרת פנים של ה' מאדם, בהיקרות הבאה מדובר בהסתרת פנים של ה' ממופשט – חטא: "הסתיר פניך מחטאי וכל עונתי מזה" (תהלים נא, יא). בשונה מיתר ההיקריות, שבהן פעולת הסתרת הפנים נתפסת כשלילית, בהיקרות זו הפעולה נתפסת כחיובית בעיני הדובר – הדובר רוצה שה' יתעלם מחטאיו ולא יענישו עליהם. בהיקרות הבאה מופיע הפועל החזור פָּסַר, והיא היחידה שבה מדובר על הסתרות ה', ולא על הסתרות אדם: "עד מה ה' פָּסַר לנצח תבער כמו אש חמתך" (תהלים פט, מז). נראה שהפועל מופיע כאן במקום הצירוף הסתיר פנים, שכן כמו בהיקריות שמתוארת בהן הסתרת פנים גם כאן הפעולה מבוצעת על ידי ה', מבטאת הסרת השגחה ונתפסת כשלילית. בחלק מדברי הפרשנות נוסף השם פנים, כגון: מצודת דוד – "וכי תסתיר פניך ממני לנצח בתמיה"; מלבי"ם – "שאתה מסתיר פניך מהושיע".

ניכר ממאמרו על השדה הסמנטי של ההסתרה במקרא, מתאר את היחסים הסינטגמטיים של הצירוף על ידי הצגת הקולוקציות שבהן הוא מופיע. בקולוקציות נכללות ארבע קטגוריות המקבילות לאלו המצוינות לעיל ("חטא", "תוצאות ההסתרה", "פעלים שליליים" ו"פעלים מנוגדים"), וכן שלוש קטגוריות נוספות: "כעס" (של ה'), "זמן" (זמן ההסתרה או משכה) ו"שאלות רטוריות".

2.5 סיכום: הבעת ההסתרה לסוגיה על ידי פועלי ההסתרה בלנטיין (1980, עמ' 138–146) טוען שהעדפת השימוש בשורש מסוים להבעת סוג מסוים של הסתרה²⁵ אינה יכולה להיחשב לבסיס היחיד להבחנה בין השורשים שבשדה סמנטי זה. הוא מונה אמנם כמה הבחנות סמנטיות בשימושי שורשים מסוימים (צפ"ן ל- במשמעות storing up, treasuring up; טמ"ן ב- במשמעות hiding in; ושימושו הייחודי של סת"ר לציון הסתרת פנים),²⁶ אך תחושתו הכללית היא שאין כמעט אפשרות להציג שימושים מובחנים של הפעלים השונים, לדוגמה:
בעמ' 140–141:

Though some words may occur less frequently in a particular context than others, this by itself is no reason to assume that they are any less semantically appropriate. In fact it is natural to suppose there will exist areas of overlap in which certain "hide" words could be used interchangeably, with little or no effect on the basic meaning of the sentence. [...] In the Hebrew of a certain period there could exist a number of "hide" words which could function in similar contexts with little semantic difference between them. In some instances the choice of a particular word seems to have been made arbitrarily. Perhaps the choice was for stylistic rather than semantic reasons.

הצגת שימושי הפעלים להבעת סוגי ההסתרה השונים במקרא בסעיפים 2.1–2.4 אינה תומכת בתחושתו הכללית של בלנטיין לגבי מיעוט ההבחנות הסמנטיות בין הפעלים, אלא מראה כי ניתן להצביע על כמה מגמות בשימושיהם של הפעלים, גם אם לא תמיד יש התאמה חד-חד-ערכית בין שימוש מסוים לבין אחד מבין פועלי ההסתרה.

הטבלה הבאה מציגה את היערכותם הלקסיקלית וההקשרית של פועלי ההסתרה להבעת סוגי ההסתרה שתוארו בסעיפים הקודמים (עבור כל פועל מצוין מספר

25. על שלושת סוגי ההסתרה במאמרו ראה הערה 14 לעיל.

26. על דיונו המורחב בצירוף הסתיר פנים ראה בסוף § 2.2 לעיל.

היקריותו בכל אחד מסוגי ההסתרה וכן חלקו היחסי (באחוזים) של כל שימוש מביין כלל שימושי הפועל):²⁷

סוגי ההסתרה						הפועל
הסתרת פנים	הסתרת מופשט	הסתרת אדם הקשורה בה'		הסתרה או הסתרות מפני אדם		
		הסתרות מפני ה'	הסתרה על ידי ה'	הסתרת דומם	הסתרת אדם	
24 (33.8%)	12 (16.9%)	8 (11.27%)	7 (9.86%)	3 (4.22%)	17 (23.95%)	סת"ר 71
-	-	²⁹ 4 (12.12%)	²⁸ 1 (3.03%)	-	28 (84.85%)	חב"א/י 33 (4-חב"י)
-	1 (3.57%)	1 (3.57%)	-	23 (82.15%)	3 (10.71%)	טמ"ן 28
-	16 (61.54%)	-	³⁰ 3 (11.54%)	-	7 (26.92%)	צפ"ן 26
24 (15.19%)	29 (18.35%)	13 (8.23%)	11 (6.96%)	26 (16.46%)	55 (34.81%)	סך הכול 158

בבחינת היערכותם הלקסיקלית וההקשרית של פועלי ההסתרה במקרא ניתן למנות את שימושו הרווחים של כל אחד מן הפעלים. סת"ר הוא השורש הכללי להבעת פעולת ההסתרה: הוא הרווח מביין ארבעת השורשים ומציין סוגים שונים של הסתרה, בעיקר הסתרת פנים והסתרה מוחשית של אדם. צפ"ן מציין בעיקר הסתרת מופשט מסוג מצוות וגמול וכן הסתרה מוחשית של אדם, בעיקר רשע האורב לצדיק.³¹ חב"א/י מציין בעיקר הסתרה מוחשית של אדם וכן הסתרות אדם

27. מספר ההיקריות הכולל של פועלי ההסתרה המשמש בכל החישובים המספריים במאמר הוא 158, כאמור בתחילת §2, שם הוסברה הוצאתן של תשע ההיקריות שבפסוקים בעלי הקשיים הפרשניים מכלל החישובים המספריים.
28. על שימושו של החביא לציון הסתרת אדם על ידי ה' רק בתקבולת עם הסתיר (28) ראה §2.2 לעיל.
29. באחת משלוש ההיקריות של חב"א/י לציון הסתרות אדם מפני ה' הוא משמש בתקבולת עם סת"ר. על תקבולת זו ראה הערה 19 לעיל.
30. על שימושו של צפ"ן לציון הסתרת אדם על ידי ה' רק בשלוש תקבולות עם הסתיר (29-31) ראה §2.2 לעיל.
31. נראה כי שימושו המאופיינים של צפ"ן להבעת סוגי הסתרה אלה עשויים להסביר את הנטייה של התרגום האנגלי לתנ"ך להעדיף בתרגום צפ"ן פעלים שונים, כגון store, ולהמעט בשימוש בפועל hide, המצוי בתרגום רק ב-15 אחוז מהיקריותיו של צפ"ן, אך רווח בתרגום השורשים האחרים (73 אחוז מהיקריות סת"ר, 66 אחוז מהיקריות טמ"ן ו-65 אחוז מהיקריות חב"א/י). נטייה דומה ביחס לצפ"ן נמצאה בתרגום הארמי, המעדיף לתרגמו בפועל אטיש במקום בפועל טמר (22 אחוז מהיקריותיו), הרווח בתרגום השורשים האחרים (97 אחוז מהיקריות חב"א/י, 47 אחוז מהיקריות סת"ר ו-45 אחוז מהיקריות טמ"ן).

מפני ה'. טמ"ן מציין בעיקר הסתרה מוחשית של דומם, כולל הסתרת מלכודת, ובהיקריותיו רווח ציון מקום ההסתרה. המגמות שנמצאו בשימושי הפעלים להבעת ההסתרה לסוגיה, קיבלו חיזוק מהתבוננות בהקשרים שבהם מופיעים כמה פועלי הסתרה זה בצד זה, ומתקבולות בעלות פועלי הסתרה מקבילים.

בבחינת סוגי ההסתרה אפשר לציין את הפעלים הרווחים להבעת כל סוג הסתרה: הסתרת דומם מובעת בעיקר על ידי טמ"ן והסתרת אדם מובעת בעיקר על ידי חב"א/י וכן על ידי סת"ר (צפן מציין גם הסתרות מאופיינת – רשע האורב לצדיק); הסתרת אדם על ידי ה' מובעת על ידי סת"ר (צפ"ן) והחביא – רק בתקבולות עם הסתיר), והסתרות אדם מפני ה' מובעת בעיקר על ידי סת"ר; הסתרת מופשט מובעת בעיקר על ידי צפ"ן (גם מופשט מאופיין מסוג מצוות וגמול), וכן על ידי סת"ר והסתרת פנים של ה' מובעת בצירוף הסתיר פנים.

3. המסגרת התחבירית של פועלי ההסתרה בלשון המקרא

במקביל לארבעת המשתתפים במסגרת הסמנטית של פועלי ההסתרה שהוצגה בסעיף 1, נכללים ארבעה צירופים שמניים במסגרת התחבירית הצפויה של הפעלים הגורמים:³²

סמנטית	א – אג'נט	ב – תָּמָה	ג – מקום	ד – חוֹנֶה
תחבירית	צ"ש 1	צ"ש 2	ב" + צ"ש 3 שם/שמה ³³	מ" + צ"ש 4

רובינשטיין (תשמ"ב, 1, עמ' 63) מבהיר כי משפטים כגון "דוד החביא את הספר ממשה בארון", המממשים את ארבעת המשתתפים הסמנטיים בארבע העמודות

32. על המסגרת התחבירית של פועלי גרימת שינוי המקום ראה למשל צדקה, תשל"ח, עמ' 209–223; רובינשטיין, 1976, עמ' 133–136; בורוכובסקי, תשס"א, עמ' 78–79. על המסגרת התחבירית של פועלי ההסתרה באנגלית ראה לרוין, 1993, עמ' 146.

33. צירוף היחס ב" + צ"ש מצוי ב"43 היקריות (כגון 3, 12, 15, 33; 76.78 אחוז מן ההיקריות שיש בהן מימוש מקום), ותוארי הפועל שם ושמה מצויים בתשע היקריות (שם בשבע היקריות, כגון 2 ו-35, ושמה בשתי היקריות, כגון 22; 16.07 אחוז מן ההיקריות שיש בהן מימוש מקום). כן מצויות שלוש דרכים נוספות, נדירות, למימוש המקום, המצויות בחמש היקריות (8.93 אחוזים מן ההיקריות שיש בהן מימוש מקום): צירוף היחס אל + צ"ש ("הנה הוא נחבא אל הכלים" – שמואל א' י, כב), צירוף היחס תחת + צ"ש (היקרות 1; סביר שהושט לפניו צירוף היחס ב" + צ"ש, ושתחת + צ"ש הוא מרכיב חופשי), סומך בצירוף סמיכות ("כי שָׁפַע יָמִים יִנְקָו וְשָׁפְנֵי טְמוּנֵי חוֹל" – דברים לג, יט) וצירוף היחס את + צ"ש (=עם; כגון 44; וכן: "בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך" – משלי ב, א).

התחביריות, אינם רווחים בלשון, בשונה ממשפטים המממשים תחבירית רק אחד מבין שני המשתתפים ג' ו'ד' (כגון "דוד החביא את הספר בארון", "דוד החביא את הספר ממשעה") או אף לא אחד מהם (כגון "דוד החביא את הספר"). הסברו את העדפת המבנים החסרים על פני המבנה המממש את שני המשתתפים הוא בעל אופי פרגמטי:

בדרך כלל אנחנו מבקשים לבטא במשפטים, שאנו דנים בהם, או את מקום ההסתרה או את זה שממנו אנחנו מבקשים להסתיר את הדבר. ביטויים של שני הדברים במפורש אינו בדרך כלל מעניינו של המדבר (עמ' 68 הערה 1).

בבדיקת היקריותיהם של פועלי ההסתרה במקרא נבחנה המסגרת התחבירית של הפעלים בצורה מדוקדקת כדי ללמוד על מידת מימוש המשתתפים וכדי לבחון את השערתו של רובינשטיין. לעניין בדיקה זו מימוש משתתף בהיקרות של פועל נחשב רק כאשר המשתתף מופיע במשפט, ולא כאשר הוא אינו מופיע אך ניתן לשחזרו מן ההקשר הטקסטואלי, כלומר מן הפסוק הנדון או מן הפסוקים הסמוכים, או מן ההקשר הפרגמטי, כלומר מתוך ידע העולם.³⁴

בטבלה הבאה מוצגים שיעורי המימוש של שני המשתתפים ג' ו'ד בכל אחד מארבעת השורשים:

הפועל	חוסר מימוש	מימוש		
		ג (מקום)	ד (חֲנוּהָ)	ג + ד
סת"ר	21 (29.58%)	12 (16.9%)	36 (50.7%)	2 (2.82%)
חב"א/י	16 (48.48%)	16 (48.48%)	-	1 (3.04%)
טמ"ן	10 (35.71%)	17 (60.72%)	-	1 (3.57%)
צפ"ן	17 (65.38%)	6 (23.08%)	2 (7.69%)	1 (3.85%)
סך הכול	64 (40.51%)	51 (32.28%)	38 (24.05%)	5 (3.16%)

השוואת שכיחותם של ארבעת המבנים האפשריים למימוש המשתתפים מאשרת את השערתו של רובינשטיין באשר לנדירות המבנה הרביעי, המממש את שני

34. לדוגמה, את המקום ניתן להשלים מן ההקשר הפרגמטי בהיקרות הבאה: "ואמר אליה ביום האחר: תני את בנך ונאכלנו, ותחבא את בנה" (מלכים ב' ו, כט). מתוך ידע העולם אנו מבינים כי האם מחביאה את בנה בקרבת מקום. בהיקרות הבאה ניתן להשלים את המקום מתוך ההקשר הטקסטואלי: "כה אמר ה' [...] הנני שלח ולקחתי את נבוכדראצר [...] ושמתי כסאו ממעל לאבנים אשר טמנתי" (ירמיהו מג, י). בפסוק הקודם לו – היקרות 3 – המקום מפורש: "קח בידך אבנים גדולות וטמנתם במלט במלִבָּן אשר בפתח בית פרעה בתחפנחס".

המשתתפים. מבנה זה מצוי רק בחמש היקרויות (3.16 אחוזים מכלל ההיקרויות): בהיקרויות 32 ("ויתחבא האדם ואשתו מפני ה' אלהים בתוך עץ הגן") ו-33 ("יהטמן בעפר מפני פחד ה'"), בשתי תקבולות בהיקרות 30 ("תסתירם בסתר פניך מרכסי איש תצפנם בספה מריב לשנות"; בתקבולת זו יש שתי היקרויות של פועלי הסתרה) ובהיקרות הבאה: "ואם יחבאו בראש הכרמל [...] ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים". רובינשטיין שיער ששלושת המבנים הראשונים – המבנה שאינו מממש אף לא אחד מן המשתתפים, המבנה המממש את משתתף ג והמבנה המממש את משתתף ד – רווחים יותר מן המבנה הרביעי הנדיר, אך לא שיער את שכיחותם של השלושה. בבדיקת היקרויותיהם של פועלי הסתרה במקרא נמצא ששכיחותם של שלושת המבנים היא בסדר יורד: המבנה שאינו מממש את שני המשתתפים הוא הרווח ביותר, אחריו המבנה המממש את המקום, והמבנה המממש את החוזה הוא הנדיר מבין השלושה. מימוש המקום רווח בהיקרויות שמתוארת בהן הסתרה מוחשית של אדם או של דומם מפני אדם – בהיקרויות של טמ"ן וחב"א/י, ואילו מימוש החוזה רווח יותר בהיקרויות שמתוארת בהן הסתרה לא מוחשית – בהיקרויות של סת"ר.³⁵ אפשר להסביר את העדפת מימוש המקום על פני מימוש החוזה בדרך דומה להסבר שהציע רובינשטיין לנדירות המבנה המממש את שני המשתתפים, כפי שהוצג בתחילת סעיף זה. נראה שמעמדה המיוחד של גרימת שינוי המקום – שהיא האמצעי לגרימת אי-הידיעה – מביא לכך שבהיקרויותיהם של פועלי הסתרה יש נטייה להעדיף את מימוש המקום על פני מימוש החוזה.

4. היבטים פרשניים

4.1 עיון בפרשנות של המלבי"ם להיקרויות של פועלי הסתרה המלבי"ם (מאיר ליבוש בן יחיאל מיכל; 1809–1879) ידוע בניסיונו להבהיר בפרשנותו למקרא הבדלים סמנטיים בין מילים, ובייחוד בין מילים נרדפות או השייכות לאותו שדה סמנטי, המופיעות בצלעות מקבילות של תקבולות. דרך פרשנות זו של המלבי"ם ביחס למילים נרדפות מגבילה, מחד גיסא, את הנטייה

35. השוואת שיעורי המימוש של שני המשתתפים מראה כי אף על פי ששיעורי המימוש של השניים קרובים, כשליש מן ההיקרויות (ג) – 56 היקרויות = 35.44 אחוז; ד – 43 היקרויות = 27.22 אחוז), יש שוני באופן המימוש: בעוד משתתף ג ממומש על ידי כל אחד מארבעת פועלי הסתרה בשיעורים הנעים בין כ-20 לכ-60 אחוז מהיקרויותיהם, משתתף ד ממומש בעיקר על ידי סת"ר – בשיעור של כ-50 אחוז – וביתר השורשים שיעורי מימושו נעים בין כשלושה לכ-10 אחוזים בלבד. מתוך כלל ההיקרויות של סת"ר שיש בהן מימוש של משתתף ד, בכמחצית מן ההיקרויות הוא מציין הסתרת פנים. בהיקרויות אלה משתתף ד, הממומש בצירוף היחס מ"ר + צ"ש⁴, והמציין את הגורם שממנו ה' מסתיר את פניו, אינו מתפרש למעשה כחזוה של הסתרת הפנים אלא כגורם המורע מפעולת הסתרת הפנים.

להסתמך על הבדלי המשמעות שהוא מוצא בין המילים הנרדפות, שכן אם מגמתו העקרונית היא למצוא הבדלים בין המילים ייתכן שהבחנותיו יראו לעתים מאולצות במידת מה.³⁶ האמור על המילים הנרדפות בכלל חל גם על פועלי ההסתרה הנבדקים במאמר זה. מאידך גיסא, דרך פרשנות עקרונית זו מעוררת רצון לבדוק אם הבדלי המשמעות שהוא מוצא אכן מקבילים למסקנות על המילים הנרדפות, ובמאמר זה – למסקנות שנמצאו בבחינת היערכותם הלקסיקלית וההקשרית של פועלי ההסתרה במקרא, כפי שתואר בסעיף 2.

בבדיקת פרשנותו של המלבי"ם לפסוקים שמופיעים בהם פועלי הסתרה נמצאו הגדרות על ייחודם של פועלי הסתרה מסוימים (בסוגריים מובאים מספרי הדוגמות לעיל). את ייחודו הסמנטי של טמ"ן הוא מציג במפורש בשתי היקריות של הפועל:

שהטמנה על-ידי כיסוי שכיסתה אותם בפשתי העץ [...] (21)

מבואר אצלי, שהפועל טמן נבדל מן נסתר, נחבא, נצפן, שמורה שמכסוה בעפר או בדבר אחר לכל יתראה בנזיק. (2)

כמו כן נמצאו בדבריו הבחנות בין פועלי הסתרה המופיעים בהקשר אחד: כך הוא מסביר את השימוש בפעלים טמן (21) וצפן (20) בסיפור החבאת המרגלים על ידי רחב:

יש הבדל בין צפן ובין טמן: הצפון הוא העומד במקום שאין העין רואהו [...] הגם שאינו מכוסה באיזה מכסה או בעפר רק שעומד מן הצד. והטמון הוא המכוסה מלמעלה בכיסוי או בעפר. והנה בבוא שלוחי המלך פתאום לא היה לה פנאי להטמינם ולכסותם בפשתי העץ, רק להצפינם, ר"ל להעמידם בקרן זוית מן הצד לכל יראום תיכף וגם לא יכלה להעמיד שניהם במקום אחד.³⁷

36. פריש (תשנ"ג, עמ' 376) מעמיד את רעיון ההבחנה בין המילים הנרדפות כרעיון העומד בבסיסם של יסודות שיטתו של המלבי"ם בפירוש ספרי הנבואה, המנויים בהקדמתו לפירוש לישעיהו. פריש מתייחס לתרומתה של שיטת המלבי"ם, וכתוך כך מציין גם את האילוץ הקיים לעתים בהבחנות: "דיוקיו בלשון הכתוב תוך הבחנה בין מלים נרדפות, בידול משמעיהם של היגדים הניצבים בהקבלה, ייחוס משמעות לגיוון שבחזרה – אלה וכיוצא בהם, המאפיינים את פרשנותו הישירה לכתובים, יכולים להיחשב כתרומה משמעותית היאה אף לדורנו, גם אם פרט זה או אחר נראה לטעמנו מאולץ ולא משכנע" (עמ' 378; ההדגשה שלי).

37. דירוג בין שני פעלים אלה הוא מציג אף בהיקרות הבאה: "כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נפח" (איוב כ, כו) – "טמון לצפוניו – הטמון הוא יותר מן הצפון". היקרות זו נידונה ב-4.2§ הלן, בין ההיקריות בפסוקים בעלי קשיים פרשניים.

הבחנות סמנטיות בין הפעלים, תוך דירוג ביניהם, נמצאו גם בפירושו לתקבולות בעלות שני פועלי הסתרה בצלעות מקבילות. את ההבדל בין החביא והסתיר בתקבולת 28 הוא מגדיר:

הנחבא הוא מסיבת המחפשים אחריו, והנסתר יהיה לפעמים גם כשאין דורש אחריו [...].

את ההבדל בין סת"ר וצפ"ן הוא מגדיר במספר תקבולות, כגון בתקבולת "כי עיני על כל דרכיהם לא נסתרו מלפני, ולא נצפן עונם מנגד עיני" (ירמיהו טז, יז)³⁸ ובדומה לכך בתקבולות 29–31:

יש הבדל בין סתר ובין צפן. הסתר נסתר לגמרי, והצפון אינו נסתר רק שעומד מן הצד שאין העין רואהו [...] ויש הבדל בין הנסתר מלפני שהוא נסתר לגמרי והצפון מנגד עיני הוא לפניו רק העין אינו רואהו.

כאשר בודקים את הגדרת משמעויות פועלי ההסתרה השונים בפרשנותו של המלבי"ם, את הגדרת ההבחנות בין פעלים המופיעים בהקשר אחד ואת הגדרת הדירוג בין פעלים שונים לאור היערכותם הלקסיקלית וההקשרית של הפעלים, שתוארה בסעיף 2, רואים שחלק מן ההגדרות אכן מאוששות. הדבר אמור בהגדרת המקום המאופייין הבא עם טמ"ן, ובהגדרת נסיבות הסתרת אדם המתוארת על ידי חב"א ולגבי הדירוג בין צפ"ן לבין סת"ר וטמ"ן.

4.2 עיון בפסוקים בעלי קשיים פרשניים

העיון בפועלי ההסתרה במקרא במאמר זה כולל, כאמור, 158 היקרויות של הפעלים, ללא תשע היקרויות של הפעלים בפסוקים בעלי קשיים פרשניים, אשר מסגרתם התחבירית או הסמנטית אינה ברורה מסיבה כלשהי. לעתים המבנה התחבירי של המשפט עשוי להתפרש ביותר מאופן אחד, ולעתים אפיון סמנטי של אחד המשתתפים שונה מן המצוי ועל כן פעולת ההסתרה עשויה להתפרש כפעולה שונה. היקרויות אלה אינן נכללות בתיאור המסגרת הסמנטית והתחבירית הכללית של פועלי ההסתרה ובחישובים המספריים.³⁹

בסעיף זה יודגמו קשיים פרשניים המצויים בחלק מן הפסוקים, שמקורם במסגרת התחבירית או הסמנטית, ויועלו אפשרויות להבנתם תוך בחינת דברי פרשנות עליהם.

1. למה נחבאת לברח ותגנב אתי (בראשית לא, כז)

הפועל נחבא עשוי להתפרש כפועל העיקרי, וכך משמעות הצירוף נחבאת לברוח היא 'נחבאת באמצעות הבריחה', או כפועל אדוורביאלי לשם הפועל לברח, שהוא

38. על תקבולת זו ראה הערה 19 לעיל.

39. וראה בעניין זה את הערתו של רובינשטיין (תשל"ד, עמ' 32) שאינו כולל פסוקים בעלי קשיים פרשניים בתיאור הפעלים שלה ושילח במקרא.

עיקר הפעולה, וכך משמעות הצירוף היא 'ברחת בהיחבא'. האפשרות השנייה מקבלת חיזוק מן הצירוף "ויברחו בהחבא" (דניאל י, ז) ומצויה במילונים שונים, כגון בן-יהודה, בד"ב, קב"ל³, אוצר לשון המקרא ומילון תיאולוגיה ופרשנות, §2461, וכן בתרגום האנגלי לתנ"ך. וראה גם רובינשטיין (תשמ"ג, עמ' 539 הערה 1).

2. קול נגידיים נחבאו ולשונם להכם דבקה (איוב כט, י)
 בהיקרות זו אין התאם תחבירי בין הפועל ברכים, נחבאו, לבין הנושא ביחיד, קול, ונראה שיש להסביר את צורת הרכים של הפועל כגרידה מן הנסמך לקול – נגידיים (כמצוין בפירושו "דעת מקרא" לאיוב [תשמ"ב], עמ' רכא). הסתתרות הקול מתפרשת כהיחלשות והיאלמות במילונים (כגון בן-יהודה ואוצר לשון המקרא), בתרגום האנגלי לתנ"ך ובדברי פרשנים (כגון "דעת מקרא" שם, ומצודת דוד). במילון תיאולוגיה ופרשנות, §2461, מציג היל את המשמעות באופן שממנו עולה כי הוא רואה בקול מושא ובנגידיים נושא, וכך מתברר הקושי בנוגע להתאם התחבירי: hid their speech or "hushed" in his presence גם מפירושו של המלבי"ם עולה הבנה של נגידיים כנושא, אך תפקידו של קול שונה: "נחבאו בקולם מפניי". כפרפראזה שבמילון יש שימוש בפועל גורם, בעוד המלבי"ם שומר על צורת הפועל החוזר.⁴⁰

3. והוא עם בוזו ושסוי הפח בחורים פלם ובכתי כלאים החבאו היו לבז (ישעיהו מב, כב)

הפועל הוחבא עשוי להתפרש בשתי דרכים: (א) כפועל חוזר, ואז משמעות המשפט היא שהעם הסתתר מפחד האויב בכתי מסתור; (ב) כפועל סביל, ואז משמעות המשפט היא שהאויב הסתיר את העם במקומות משמר בניגוד לרצונו. האפשרות השנייה (המוצגת בפירושו של רד"ק) מעוררת קושי, משום שבהיקריות שבהן מתוארת הסתרת אדם הפעולה מבוצעת לצורך הצלת האדם, לא בעל כורחו. בנוסף לכך מתעוררת שאלה לגבי הבחירה בפועל ההסתרה הוחבא במקום פועל מקום כללי כמו שם או פועל מקום ספציפי כמו כלא (כמו שמוסבר בכד"ב: imprison). שני הקשיים שהועלו לגבי האפשרות השנייה מחזקים את הבחירה באפשרות הראשונה, שלפיה מתוארת במשפט פעולת הסתתרות של אדם מפני גורם מאיים.

40. כמו בהיקרות זו, גם בהיקרות הבאה ההסתרות אינה של אדם, אך בשונה ממנה המסתתר אינו מופשט אלא דומם: "כאבן מים יתחבאו, ופני תהום יתלכדו" (איוב לח, ל). הסתתרות המים היא למעשה שינוי מצבם למצב של התקרשות, המשווית לאבן, כמצוי במילונים שונים (כגון בד"ב ואוצר לשון המקרא). בחלק מן המילונים ובדברי הפרשנות יש ניסיון לראות את התקרשות המים כפעולה של הסתתרות (כגון בן-יהודה: "הגליד מכסה את המים", רש"י, מצודת דוד ואבן עזרא).

4. כל השך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נפח (איוב כ, כו) אפשר להבין את המסגרת התחבירית של משפט זה בשתי צורות. (א) אפשר לומר שצ"ש מסתיר השך (צ"ש2) לצפוניו, כאשר לצפוניו מציין את תכלית ההסתרה (לפי רש"י: "לצורך מצפוני גנוזים הצפונים לו"). לפי אפשרות זו מתוארת כאן שמירת גורל רע עבור רשעים, פעולה המובעת על ידי צפ"ן במספר היקריות. (ב) אפשר לומר שצ"ש מסתיר את צפוניו בחשך. לפי אפשרות זו המשפט הצפוי הוא "צפוניו טמונים בחשך", והוא התגלגל למשפט "כל השך טמון לצפוניו" בעקבות שני שינויים שחלו בו: התמשאות הנושא "צפוניו" (כלומר הפיכתו למושא "לצפוניו" במשפט דלעיל) והתנושאות תיאור המקום "בחושך"⁴¹ (כלומר הפיכתו לנושא "חושך" במשפט דלעיל).

5. כי אם עונתיכם היו מבדלים בינכם לבין אלהיכם וחסאותיכם הסתירו פנים מכם משמוע (ישעיהו נט, ב)

במסגרת התחבירית של משפט זה צ"ש1 הוא חטאותיכם, ונראה כי הם המבצעים את פעולת הסתרת הפנים מכם. אך לאור הידוע על יתר ההיקריות של הצירוף הסתיר פנים, המציין פעולה המבוצעת על ידי ה', נראה שהמשפט הצפוי הוא "חטאותיכם גרמו להסתרת הפנים של ה' מכם" < "ה' הסתיר את פניו מכם בגלל חטאותיהם". לפי אפשרות זו, המסגרת התחבירית של המשפט דלעיל כוללת נושא שמקורו בהתנושאות של תיאור סיבה, והמשפט מקביל בתוכנו לאמור בצלע הראשונה של הפסוק. הסבר המשפט בדרך זו מצוי בדברי פרשנות (כגון רש"י, מלבי"ם ומצודת דוד: "הם גרמו להסתיר פני המקום מכם") וכן בתרגום האנגלי לתנ"ך.

5. סיכום

פעולת ההסתרה היא פעולה מורכבת של שינוי מקום המערבת שתי גרימות: גרימת שינוי במקומו של הדבר המוסתר וגרימת אידיעה של גורם אחר על אודות מקום ההסתרה. בסעיף 1 הוסבר טיבם של פועלי ההסתרה, הוגדר מקומם בתוך הקבוצה של פועלי גרימת שינוי המקום, והוצגה מסגרתם הסמנטית. בסעיף 2 תוארו נסיבותיה של פעולת ההסתרה, והוצגו שימושיהם של פועלי ההסתרה השונים להבעת סוגי ההסתרה. פועלי ההסתרה הראשיים במקרא, הנגזרים מן השורשים סת"ר, חב"א/י, טמ"ן וצפ"ן, מביעים סוגים שונים של הסתרה: הסתרת דומם (בעיקר טמ"ן), הסתרת אדם (בעיקר חב"א/י וכן סת"ר), הסתרת אדם על ידי ה' (בעיקר סת"ר), הסתרות אדם מפני ה' (בעיקר סת"ר), הסתרת מופשט (בעיקר צפ"ן

41. על התנושאות המקום ראה בורוכובסקי, תשס"א, עמ' 238-239.

וכן סת"ר) והסתרת פנים (בצירוף הסתיר פנים). כפי שעולה מן הדיון במסגרתם התחבירית של פועלי ההסתרה בסעיף 3, הפעלים נוטים לממש תחבירית את המקום יותר מאשר את הגורם שמפניו מתבצעת ההסתרה. בסעיף 4 נידונו היבטים פרשניים: בדברי פרשנותו של המלבי"ם נמצאו הגדרות של שימושים ייחודיים של פועלי הסתרה מסוימים ושל הבדלים בין פעלים שונים; בעיון במספר פסוקים בעלי קשיים פרשניים הועלו אפשרויות לפתירת הקשיים תוך בחינת דברי פרשנות לפסוקים.

קיצורים ביבליוגרפיים

- אוצר לשון המקרא = ש"ל לוינשטם, י' בלאו ומ"צ קדרי, אוצר לשון המקרא, ירושלים 1968-1957
- F. Brown, S. R. Driver and C. A. Briggs, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*, Oxford 1966
- בורוכובסקי, תשמ"ח = א' בורוכובסקי, "עיון בפעלים לוקאטיביים-סימטריים", לשוננו נב (תשמ"ח), עמ' 75-80
- בורוכובסקי, תשמ"א = א' בורוכובסקי-בר אבא, הפועל - תחביר, משמעות ושימוש: עיון בעברית בת זמננו, באר-שבע תשמ"א
- S. E. Balentine, "A Description of the Semantic Field of = 1980 Hebrew Words for 'Hide'", *Vetus Testamentum*, 30, 2 (1980), pp. 137-153
- בן-יהודה = א' בן-יהודה, מלון העברית הישנה והחדשה, ירושלים-תל-אביב תשמ"ח ברוך ופרוכטמן, תשמ"ב = מ' ברוך ומ' פרוכטמן (אגמון), לכל שיר יש שם: עיוני ספרות ולשון בשירת הילדים, תל-אביב תשמ"ב
- R. S. Jackendoff, "The Status of Thematic Relations in = 1987 Linguistic Theory", *Linguistic Inquiry* 18 (1987), pp. 369-411
- D. R. Dowty, "Thematic Proto-Roles and Argument = 1991 Selection", *Language* 67 (1991), pp. 547-619
- R. Wheeler, "Beyond 'Try to Find': The Syntax and = 1995 Semantics of Search and Analyze", *Papers from the Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society* 31, 1 (1995), pp. 508-522
- B. Levin, *English Verb Classes and Alternations: A = 1993 Preliminary Investigation*, Chicago 1993
- מורשת, תשל"ו = מ' מורשת, "הפעיל ללא הבדל מן הקל בלשון חז"ל", בראילן יג (תשל"ו), עמ' 281-249
- W. A. Van Gemeren (ed.), *The New = International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis*, Michigan 1997

- W. A. Foley and R. D. Jr. Van Vallin, *Functional* = 1984 וון ולין, *Functional Syntax and Universal Grammar*, Cambridge 1984
- C. J. Fillmore, "The Case for Case", in: E. Bach and R. T. = 1968 פילמור, "The Case for Case", in: E. Bach and R. T. = 1968 Harms (eds.), *Universals in Linguistic Theory*, New York 1968, pp. 1-88
- פריש, תשנ"ג = ע' פריש, "פרשנותו של המלבי"ם למקרא", מחניים 4 (תשנ"ג), עמ' 379-370
- צדקה, תשל"ח = י' צדקה, תחביר המשפט לאור תיאוריות חדשות, ירושלים תשל"ח
- L. Köhler and W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic* = קב"ל³ *Lexicon of the Old Testament*, Leiden 2001
- רובינשטיין, תשל"ד = א' רובינשטיין, "שלח-שילח - עיון תחבירי וסמנטי בלשון המקרא", לשוננו לח (תשל"ח), עמ' 11-32
- E. Rubinstein, "On the Mechanism of Semantic Shift: = 1976 רובינשטיין, "On the Mechanism of Semantic Shift: Causation of Symmetric Locativity", *Afroasiatic Linguistics* 3/7 (1976), pp. 133-142
- רובינשטיין, תשל"ט = א' רובינשטיין, "ערכיות תחבירית וערכיות סמנטית", לשוננו מג (תשל"ט), עמ' 3-19
- רובינשטיין, תש"ם = א' רובינשטיין, "פעלים כמימוש פרופוזיציות ופעלים ככינוי לפעולות", בלשנות עברית חפ"שית 15 (תש"ם), עמ' 19-27
- רובינשטיין, תשמ"ב = א' רובינשטיין, "גרימה בגרימה", בלשנות עברית חפ"שית 18 (תשמ"ב), עמ' 63-68
- רובינשטיין, תשמ"ב = א' רובינשטיין, "שקיפות סמנטית ואטימות סמנטית - עיון ב'פועלי מקום' בלשון המקרא", תעודה ב (תשמ"ב), עמ' 349-360
- רובינשטיין, תשמ"ג = א' רובינשטיין, "צירוף-פועלי תמורת צירוף-פועלי במקרא - תיאור עולם והערכתו", תרביץ נב (תשמ"ג), עמ' 539-546
- רובינשטיין, תש"ן = א' רובינשטיין, "עיון סמנטי בפעלי מניעה בלשון המקרא", דברי הקונגרס העולמי העשירי למדעי היהדות, ד, כרך ראשון, ירושלים תש"ן, עמ' 1-6
- The New English Bible - The Old Testament*, = לתנ"ך, Cambridge 1970

